

Α Ι Σ Θ Η Τ Ι Κ Η

1. Η αρνητική στάση του Πλάτωνα απέναντι στην τέχνη

A1. Ερωτήσεις γνώσης - κατανόησης

1. «Οι κλίνες αυτές που είπαμε δεν είναι τριών λογίων; Η μία δεν είναι αυτή που υπάρχει μέσα στην περιοχή της πρωταρχικής ύπαρξης και δεν μπορούμε, θαρρώ, να πούμε γι' αυτή ότι την έχει φτιάξει ο θεός, εκτός αν εσύ ξέρεις να την έχει φτιάξει ένας άλλος;
Θαρρώ, πως κανένας άλλος δεν την έχει φτιάξει.
Άλλη μία είναι εκείνη που έφτιαξε ο μαραγκός.
Ναι, είπε.
Και άλλη μία είναι εκείνη που έφτιαξε ο ζωγράφος δεν είναι έτσι;
Ας πούμε πως είναι έτσι.
Ο ζωγράφος τώρα, ο κλινοποιός και ο θεός είναι και οι τρεις τεχνίτες που ξέρει ο καθένας τους την κατασκευή καθενός από τα τρία τούτα είδη των κλινών.
Ναι, και οι τρεις.
Ο θεός λοιπόν, (...) οπωσδήποτε έφτιαξε μία μονάχα [κλίνη], την ίδια εκείνη κλίνη που είναι αυτό που είναι κλίνη (...)
Θέλεις λοιπόν να τον ονομάσουμε φυτουργό αυτού του αντικειμένου, ή να του δώσουμε ένα παρόμοιο τίτλο;
Είναι βέβαια, είπε, σωστή αυτή η ονομασία, αφού όχι μόνο τούτο το πρότυπο αλλά και όλα τα άλλα τα έχει δημιουργημένα κατά κάποια πρωταρχική και όχι τεχνητή δημιουργία.
Τι θα κάνουμε σχετικά με το μαραγκό; δεν θα τον ονομάσουμε δημιουργό κλίνης;
Ναι.
Θα ονομάζουμε ακόμη και το ζωγράφο δημιουργό και ποιητή αυτού του αντικειμένου;
Αυτό δε γίνεται κατά κανένα τρόπο.
Πες μου όμως τι όνομα θα του δώσεις σχετικά με την κλίνη;

Ο πιο σύμμετρος θαρρώ, είπε αυτός, για την ενεργητικότητά του τίτλος θα ήταν να τον πούμε μιμητή του αντικειμένου, του οποίου είναι εκείνοι δημιουργοί.

Σύμφωνος, είπα εγώ ώστε ονομάζεις μιμητή τον κατασκευαστή εκείνου του κατασκευάσματος που έρχεται τρίτο, αν πάρουμε αφετηρία μας την πρωταρχική φύση των όντων;

Βεβαιότατα, είπε.

Τέτοιος λοιπόν θα είναι και ο τραγωδοποιός, αφού είναι κι αυτός μιμητής θα έχει πλαστεί να είναι τρεις βαθμούς κατώτερος από το βασιλέα και την αλήθεια αυτός και όλοι οι άλλοι μιμητές;

Έτσι φαίνεται.

Είμαστε λοιπόν σύμφωνοι ως προς το τι είναι ο μιμητής. Τώρα, σε παρακαλώ, να μου ξεδιαλύνεις το ακόλουθο ερώτημα που αφορά το ζωγράφο έχεις τη γνώμη ότι ο ζωγράφος επιχειρεί να μιμείται εκείνο το ίδιο το αντικείμενο που υπάρχει μέσα στην περιοχή της πρωταρχικής ύπαρξης ή τα έργα των χειροτεχνών;

Τα έργα, είπε, των χειροτεχνών.

Τα μιμείται κατά την ουσιαστική τους υπόσταση ή κατά την εμφάνισή τους; Αυτό δα, σε παρακαλώ να μου ξεκαθαρίσεις.

Πώς το εννοείς αυτό; είπε.

Κατά τον ακόλουθο τρόπο μια κλίνη, είτε την βλέπεις από τα πλάγια, είτε από μπροστά, είτε από οποιαδήποτε άλλη τοποθέτηση, διαφέρει πραγματικά από τον εαυτό της ή, ενώ μένει ολοκληρωτικά η ίδια, φαίνεται πως αλλοιώνεται; Και συμβαίνει τάχα το ίδιο και σχετικά με κάθε άλλο κατασκεύασμα;

Μάλιστα, είπε φαίνεται πως διαφέρει, ενώ πραγματικά μένει η ίδια.

Πρόσεξε τώρα σ' αυτό που λέω τι σκοπό επιδιώκοντας για κάθε αντικείμενο έχει εφευρεθεί η ζωγραφική; Έχει εφευρεθεί για να παριστάνει με τη μιμητική της δραστηριότητα το ον όπως είναι ή για να παριστάνει το φαινόμενο όπως φαίνεται και είναι μίμηση ενός φαντάσματος ή της αλήθειας;

Ενός φαντάσματος, είπε.

Ωστε η μιμητική χωρίζεται, θαρρώ, από την αλήθεια με μια υπερβολικά μακρινή απόσταση και η αιτία του ότι αυτή μπορεί και τα κατασκευάζει όλα, είναι το ότι το πεδίο της επαφής που παίρνει με το κάθε αντικείμενο είναι πολύ περιορισμένο και δεν αποτελεί τίποτε άλλο, παρά μόνο το είδωλο του αντικειμένου π.χ. λέμε ότι ο ζωγράφος

θα μας ζωγραφίσει ένα σκυτοτόμο, ένα μαραγκό και κάθε άλλο τεχνίτη, χωρίς να έχει καμιάν απολύτως γνώση αναφερόμενη σε τούτες τις τέχνες παρ' όλη του όμως την άγνοια μπορεί, αν είναι δυνατός ζωγράφος, να απατήσει μικρά παιδιά και ανθρώπους ηλίθιους, ζωγραφίζοντας ένα μαραγκό και δείχνοντάς τον από μεγάλη απόσταση, με το να τους δώσει την εντύπωση ότι πρόκειται για πραγματικό μαραγκό.

Σχετικά μ' αυτό δεν χωρεί αντίρρηση.

Η αντίληψή μου όμως, φίλε μου, είναι πως σχετικά με τους ανθρώπους αυτούς πρέπει κανείς να κρατά με τη σκέψη του την ακόλουθη στάση όταν κάποιος έρχεται να μας φέρει την είδηση ότι τάχα του έτυχε να συναντήσει έναν άνθρωπο που ξέρει όλες τις τέχνες και έχει όλες τις γνώσεις που κατέχει οποιοσδήποτε άλλος και ότι δεν υπάρχει πράγμα που να μην το ξέρει καλύτερα από οποιονδήποτε, σε έναν τέτοιο αγγελιοφόρο πρέπει να δίνουμε την απάντηση, ότι είναι ένας ελαφρόμυαλος άνθρωπος και ότι, όπως φαίνεται, τον έμπλεξε ένας μιμητής με τις γοητείες του και τον γέλασε τόσο πολύ, ώστε τον έκανε να πιστέψει πως ήταν πάνσοφος, κι αυτό γιατί η αφεντιά του δεν είναι σε θέση να ξεχωρίσει τι είναι επιστήμη, τι ανεπιστημοσύνη και τι μίμηση. Λες πράγματα, είπε, αληθινότητα».

Πλάτωνος Πολιτεία 597ab5-598d5, μετάφραση Κ. Γεωργούλη

- α) Ποια συλλογιστική πορεία ακολουθεί ο Πλάτων σε αυτό το απόσπασμα και για ποιο σκοπό;
- β) Να επισημάνετε τα στοιχεία του αποσπάσματος που παραπέμπουν στη γνωστή σας θεωρία των ιδεών του Πλάτωνος (βλ. σχολικό βιβλίο, σσ. 23-29).

2. Ποια κριτική άσκησε ο Πλάτων στην τέχνη του καιρού του σε ό,τι αφορά:

- α) το θέμα της αλήθειας;
- β) το θέμα της αρετής;

A2. Ερωτήσεις σύνθεσης - κρίσης

1. «Με όλα αυτά που είπαμε δεν έχουμε ακόμη απαγγείλει την πιο μεγαλύτερη κατηγορία σε βάρος της [ποίησης]. Γιατί θαρρώ πως είναι ολοκληρωτικά φριχτό το ότι έχει την ικανότητα να είναι μια κακή λώβα¹ που δεν τις ξεφεύγουν, εκτός από πολύ σπάνιες εξαιρέσεις, οι έντιμοι άνθρωποι.

Πώς μπορεί να μην είναι τέτοια, αφού έχει τη δύναμη να φέρνει τούτη την επίδραση;

Άκουε και κρίνε. Όσοι από μας έχουν, θαρρώ, ευγενικότατη ψυχή, όταν ως ακροατές παρακολουθούμε πως ο Όμηρος ή ένας άλλος τραγικός ποιητής παριστάνει με τη μίμησή του έναν ήρωα που είναι πεσμένος σε πένθος και τραβά σε μάκρος μέσα στους οδυρμούς του μια όχι σύντομη ρήση ή ανθρώπους που τραγουδούν τον καημό τους χτυπώντας από τη λύπη τα στήθια τους, αισθανόμαστε, όπως ξέρεις, ευχαρίστηση και παραδίνοντας τον εαυτό μας στην ευχαρίστησή μας τούτη πάμε μαζί με τους ήρωες συμμεριζόμενοι τα πάθη τους, και παίρνοντας το ζήτημα στα σοβαρά θεωρούμε ως αξιέπαινο και καλό ποιητή αυτόν που θα μας ρίξει, όσο γίνεται περισσότερο, σε τούτη την ψυχική κατάσταση.

Αυτό το ξέρω αυτό δα τώρα μας έλειπε να μην το ξέρω!

Όταν όμως συμβεί σε κάποιον από μας μια συμφορά που αφορά το σπίτι του, έχεις πάλι παρατηρήσει πόσο μια αντίθετη προς την προηγούμενη συμπεριφορά μάς κάνει να καμαρώνουμε, αν ίσως μπορούμε να μένουμε ησυχασμένοι και να δείχνουμε καρτερικότητα, κάνοντας τη σκέψη ότι αυτή η συμπεριφορά ανήκει στον άνδρα, ενώ εκείνη που τότε επαινούσαμε, ταιριάζει σε γυναίκα.

Το έχω παρατηρήσει, είπε.

Μπορεί, είπα εγώ, στ' αλήθεια να θεωρηθεί επαινετό πράγμα το ότι κανείς, βλέποντας έναν άνθρωπο στην κατάσταση που δεν νομίζει ο ίδιος ότι επιτρέπεται και ο εαυτός του να καταντήσει, γιατί αυτό το κατάντημα θα τον έκανε να ντρέπεται, με όλα ταύτα όμως όχι μονάχα δεν αισθάνεται βδελυγμία αλλά βρίσκει ευχαρίστηση και ξεσπά σε επαίνους;

Όχι μα το Δία, είπε, αυτό δεν συμβιβάζεται με τη λογική.

Βέβαια, είπα εγώ, με την προϋπόθεση όμως ότι βλέπεις το ζήτημα από εκείνη την άποψη.

Ποιαν;

¹ «λώβα» (σπαν.) = λέπρα, ετυμ. < αρχ. λώβη = θλίψη, μάλιστα, κακομεταχείριση.

Η προϋπόθεση είναι πως πρέπει να έχεις υπόψη σου ότι το ψυχικό τμήμα που με αναγκασμό χαλιναγωγούμε τον καιρό που μας βρίσκουν οι συμφορές του σπιτιού μας και που είναι πεινασμένο για δάκρυα, για οδυρμούς σε βαθμό που να τους βρει αρκετούς για να χορτάσει, επειδή είναι φτιαγμένο από τη φύση να επιθυμεί τέτοια πράγματα, αυτό ακριβώς το ψυχικό τμήμα είναι εκείνο που οι ποιητές χορταίνουν και ευχαριστούν με τις μιμήσεις τους. Το τμήμα όμως της ψυχής μας που είναι το κατά φύση ευγενικότατο, επειδή δεν του έχει αρκετή μόρφωση δοσμένη ο λόγος και ο εθισμός, χαλαρώνει τον περιορισμό αυτού του ψυχικού τμήματος που αγαπά τους θρήνους, κάνοντας τη σκέψη ότι αντικρίζει ξένα παθήματα και ότι δεν είναι πράγμα που του φέρνει ντροπή να το αφήνει να εκδηλώνεται ο έπαινός του και η συμπάθειά του στην περίπτωση που ένας άνθρωπος, παρ' όλες τις αξιώσεις πως είναι καλός, δείχνει κατά τρόπον άπρεπο το πένθος του γι' αυτό στοχάζεται πως εκείνο το θέαμα του χαρίζει ως κέρδος του την (καλλιτεχνική) απόλαυση και δεν θα είχε καμιά διάθεση να μην την απολαύσει περιφρονώντας όλο το ποίημα. Γιατί, θαρρώ, πολλοί λίγοι μπορούν να λογαριάσουν πως κάθε απόλαυση που χαίρεται κανείς από τα ξένα πράγματα δεν μπορεί να μη σημειώσει την επίδρασή της μέσα στον εαυτό μας γιατί έχοντας κανείς θρεμμένη μέσα στα ξένα πάθη και ισχυροποιημένη την τάση προς τον έλεο, δεν είναι εύκολο να την χαλιναγωγήσει, όταν θα του συμβούν ατομικές του συμφορές. Πολύ αληθινά, είπε».

Πλάτωνος Πολιτεία 605c6-606c, ό.π.

- α) Αξιοποιώντας τις γνώσεις σας από την ψυχολογική θεωρία του Πλάτωνος (βλ. σχολικό βιβλίο, σσ. 78-79), να προσπαθήσετε να ονομάσετε τα μέρη της ψυχής, στα οποία εκείνος αναφέρεται στο παραπάνω απόσπασμα.
 - β) Σύμφωνα με το ως άνω απόσπασμα, ποιον κίνδυνο εγκυμονεί η τέχνη, που παρέχει ανήθικα πρότυπα συμπεριφοράς στο κοινό της;
 - γ) Πώς κρίνετε τις ανωτέρω απόψεις του Πλάτωνος; Να αναπτύξετε έναν σύντομο, δικό σας προβληματισμό.
- 2.** «Αυτό όμως τουλάχιστον μπορείς να το γνωρίζεις, ότι τη μεν ευρυθμία παρακολουθεί η εντύπωση της ωραιότητας, ενώ απεναντίας την αρρυθμία η εντύπωση της ασχήμιας.

Πώς όχι;

Αλλ' όμως η ωραιότητα του ρυθμού, καθώς και της αρμονίας, παρακολουθεί συνήθως και εξομοιώνεται με την ωραιότητα των λόγων, όπως και το αντίθετο, αφού είπαμε προηγουμένως ότι ο ρυθμός και η αρμονία έγιναν για τους λόγους και όχι οι λόγοι γι' αυτά.

Πράγματι πρέπει να ακολουθούν το λόγο.

Αλλά ο λεκτικός τρόπος, καθώς και ο ίδιος ο λόγος, δεν παρακολουθεί το ήθος της ψυχής;

Πώς όχι;

Και όλα τα άλλα το λόγο;

Ναι.

Επομένως η ωραιότητα και η αρμονία, η χάρη και ευρυθμία του λόγου παρακολουθούν την ευήθεια και δεν εννοώ μ' αυτή τη λέξη τη μωρία, την οποία ονομάζουν κατ' ευφημισμό ευήθεια, αλλά τον χαρακτήρα εκείνον της ψυχής, της οποίας είναι καλά και ωραία τα ήθη.

Αλήθεια.

Αυτά λοιπόν δεν πρέπει παντού και πάντοτε να επιδιώκουν οι νέοι μας, αν θέλουν να εκπληρώσουν τον προορισμό τους;

Αναμφίβολα.

Είναι επίσης και τα κοινά, ως γνωστόν, χαρακτηριστικά της ζωγραφικής και των συγγενών τεχνών, της υφαντικής και της ποικιλικής και της αρχιτεκτονικής και των άλλων προϊόντων της ανθρώπινης τέχνης, ακόμη και αυτών των σωμάτων της φύσεως και των άλλων φυτών διότι σε όλα αυτά υπάρχει ή ωραιότητα ή ασχήμια και η μεν ασχήμια και η αρρυθμία και η δυσαρμονία συμβαδίζουν με την ασχήμια των λόγων και των ηθών, ενώ τα αντίθετα είναι χαρακτηριστικά χρηστού και σώφρονος ήθους.

Έχεις απόλυτο δίκιο.

Και μόνο τάχα τους ποιητές πρέπει να επιβλέπουμε και να τους αναγκάζουμε να μας παρέχουν στα ποιήματά τους την εικόνα των χρηστών ηθών, διαφορετικά να μας απαλλάττουν της παρουσίας τους; Ή δεν θα έπρεπε να εξασκούμε την ίδια επίβλεψη και πάνω στους άλλους τεχνίτες και να τους εμποδίζουμε να αποτυπώνουν, είτε στις εικόνες, είτε στα οικοδομήματα, είτε σε οτιδήποτε άλλο κατασκευάσμά τους, τον χαρακτήρα εκείνο του άσχημου, του ταπεινού, του φαύλου, του ασύμμετρου και όποιος δε θα ήταν ικανός να συμμορφωθεί, να μην είχε το δικαίωμα να εξασκεί την τέχνη του στην πόλη μας, από φόβο

μήπως οι πολεμιστές μας, ανατρεφόμενοι μέσα σε αυτές τις εικόνες της ασχήμιας και χορταίνοντας κάθε μέρα από τη θέα τους, καθώς πρόβατα από βλαβερά χόρτα, καταντήσουν στο τέλος ανεπαίσθητα να πάρουν κανένα μεγάλο και φοβερό πάθος στην ψυχή τους; Ή δεν θάπρεπε απεναντίας να αναζητήσουμε εκείνους τους τεχνίτες, που θα είχαν την ικανότητα να εξιχνιάζουν και ανευρίσκουν τη φύση του καλού και του ωραίου, έτσι ώστε οι νέοι μας, όπως σε τόπο υγιεινό κατοικώντας, να ωφελούνται από το καθετί, με το να δέχονται από παντού και δια των οφθαλμών και δια της ακοής από τα ωραία έργα την εντύπωση του ωραίου, όπως την αύρα της υγείας από τους υγιεινούς τόπους και με αυτό τον τρόπο να κατακτήσουν ανεπαίσθητα και από την παιδική ηλικία να αγαπήσουν και αφομοιωθούν τελείως με το καλό;²

Πραγματικά αυτή θα ήταν η άριστη ανατροφή».

Πλάτωνος Πολιτεία Γ 400c7-401d4,
μετάφραση Ι. Γρυπάρη, μεταγλωττισμένη στη δημοτική

Με βάση το παραπάνω απόσπασμα:

- α) Πώς επιδρά το ωραίο και πώς το άσχημο στον χαρακτήρα των πολιτών³;
- β) Ποια λειτουργία πρέπει να ασκεί η τέχνη σε μια κοινωνία⁴;
- γ) Θεωρείτε επίκαιρες τις απόψεις του Πλάτωνος;

Β. Συνοδευτικά κείμενα

1.

- **Ο παιδευτικός χαρακτήρας της τέχνης, κατά τον Πλάτωνα.**

Το μεγαλύτερο μέρος της κριτικής που αφορά ειδικά το εκπαιδευτικό έργο της ποίησης και της μουσικής είναι, φυσικά, αρνητική. Προφανώς ο Σωκράτης πιστεύει ακράδαντα ότι η τέχνη της εποχής του προτιμά, ως αυτοσκοπό, μια χαλαρή και άμορφη πολυπλοκότητα και ποικιλία και θεωρεί αναγκαία, για λόγους χαρακτήρα και καλού γούστου, την επιστροφή σε κριτήρια λιτότερα, «κλασικότερα». Ας μην

² «με το καλό»: ορθή μετάφραση: με την ωραιότητα του λόγου (: της λογικής «τῷ καλῷ λόγῳ»).

³ Μπορείτε να συμβουλευτείτε και το συνοδευτικό κείμενο 1.

⁴ Μπορείτε να συμβουλευτείτε και το συνοδευτικό κείμενο 1.

ξεχνάμε ότι ο Σωκράτης εμφανίζεται να εκφέρει τις επικρίσεις αυτές όχι αργότερα από την εποχή της Νικίειας ειρήνης.

Δεν πρέπει λοιπόν να υποθέσουμε ότι η κριτική αυτή αφορά μεταγενέστερους επιγόνους. Στόχο της επίθεσης δεν αποτελεί το πλουμιστό ύφος του Τιμόθεου ή του Αγάθωνα αλλά η τέχνη της περικόλειας εποχής. Εθελουφλούμε αν νομίζουμε ότι ο Σωκράτης επιθυμεί απλώς την κατάργηση του φτηνού μιούζικ χολ, του κακόγουστου μελοδράματος, ή εκτρωματικών σχολών όπως ο ντανταϊσμός. Προτείνει σοβαρά την απαγόρευση ακριβώς των στοιχείων που εμείς θεωρούμε ακατάλυτες προσφορές της Αθήνας στην παγκόσμια τέχνη και λογοτεχνία, γιατί πιστεύει ότι εκδηλώνουν τάσεις δυσμενείς για την ανάπτυξη της ηθικής προσωπικότητας. Το μέγεθος της θυσίας αποτελεί το πραγματικό μέτρο της αξίας που αποδίδει στο σκοπό για τον οποίο την προτείνει. Δεν είναι δυνατό να εκτιμήσουμε τη θέση του, αν δεν καταλάβουμε πόσο σοβαρά πιστεύει ότι η σχέση μεταξύ αισθητικού γούστου και ηθικής είναι τόσο στενή, ώστε ό,τι τείνει να εξευγενίζει το πρώτο, συμβάλλει επίσης άμεσα στην εξύψωση του χαρακτήρα μας, ενώ ό,τι συντελεί στην προαγωγή ενός «γούστου» νοθευμένης αισθητικής στην τέχνη, τείνει παράλληλα να εξαχρειώσει την όλη ηθική υπόσταση του ανθρώπου. Είτε συμμεριζόμαστε την άποψη αυτή είτε όχι, το γεγονός ότι ο Σωκράτης την υποστηρίζει τόσο ανεπιφύλακτα όσο και ο Ruskin, αποτελεί το κλειδί, για να κατανοήσουμε ολόκληρη τη θεωρία της στοιχειώδους εκπαίδευσης που προτείνει. Παρεμπιπτόντως διαπιστώνουμε ότι οι προτεινόμενες μεταρρυθμίσεις της «μουσικής» παιδείας δεν περιορίζονται σε απαγόρευση των εκφυλισμένων στοιχείων. Ο νεαρός «φρουρός» πρέπει να υποβάλλεται από την αρχή στις θετικές επιδράσεις κάθε είδους υψηλόφρονος τέχνης. (Αναφέρονται ρητά η ζωγραφική, το κέντημα, η αρχιτεκτονική και ορισμένες «δευτερεύουσες τέχνες», εύλογο παράδειγμα των οποίων θα ήταν η χαρακτηριστική αθηναϊκή τέχνη της αγγειοπλαστικής: Πολ. Γ 401a κ.ε.). Αγόρια και κορίτσια πρέπει να μεγαλώνουν μέσα σε περιβάλλον ομορφιάς η εκτίμηση της ωραιότητας του περιβάλλοντος υποτίθεται ότι οδηγεί ανεπαίσθητα στην αφομοίωση κάθε ηθικά αξιαγάπητου στοιχείου, που χαρίζει υπόληψη βασισμένη στη συμπεριφορά και το χαρακτήρα. Για τον Σωκράτη, η με ηθική σημασία χρησιμοποίηση επιθέτων όπως «ωραίος», «άσχημος», «ευχάριστος», «δυσάρεστος» δεν

αποτελεί απλή μεταφορά αλλά διαπίστωση μιας πραγματικής παραλληλίας, του γεγονότος δηλαδή ότι κάθε αισθητή ομορφιά αποτελεί έκφραση και αντανάκλαση μιας εσωτερικής ωραιότητας του χαρακτήρα.

A. E. Taylor, *Πλάτων: Ο άνθρωπος και το έργο του*, μετάφραση Ι. Αρζόγλου, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα ²1992, σσ. 327-328